

СЕКЦІЯ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ СТОРІН У ПРАВІ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Панфілова Ю.М., к. ю. н., доцент,
директор

Навчально-науковий юридичний інститут Київського міжнародного університету

Стаття присвячена деяким проблемам правосуб'єктності сторін у праві міжнародних договорів. Досліджується проблема міжнародної правосуб'єктності сторін, що виникла внаслідок розширення кола суб'єктів, які мають право на укладення міжнародних договорів. Аналізується міжнародно-правова договірна правосуб'єктність націй і народів, що борються за своє самовизначення, ТНК та індивідів.

Ключові слова: міжнародні договори, правосуб'єктність, право міжнародних договорів, конвенція, держава.

Статья посвящена некоторым проблемам правосубъектности сторон в праве международных договоров. Исследуется проблема международной правосубъектности сторон, возникшей вследствие расширения круга субъектов, имеющих право на заключение международных договоров. Анализируется международно-правовая договорная правосубъектность наций и народов, борющихся за свое самоопределение, ТНК и индивидов.

Ключевые слова: международные договоры, правосубъектность, право международных договоров, конвенция, государство.

Panfilova Yu.M. SOME PROBLEMS OF PARTIES LEGAL PERSONALITY IN THE LAW OF TREATIES

The article is devoted to some problems of legal parties to the Law of Treaties. The problem of international legal aspects arising from the expansion of the range of subjects entitled to conclude international agreements. Analyzes the international legal personality negotiated nations and peoples struggling for their self multinationals and individuals.

Key words: international treaties, legal, law of treaties, convention.

Постановка проблеми. Однією з найбільш важливих проблем сучасного права міжнародних договорів варто назвати проблему міжнародної правосуб'єктності сторін. Зазначена проблема виникла через розширення кола суб'єктів, які мають право на укладення міжнародних договорів. Протягом тисячоліть єдиними суб'єктами права міжнародних договорів були держави, і питання про їх міжнародну правосуб'єктність тривалий час вирішувалося залежно від визнання цієї правосуб'єктності з боку інших держав. У наш час питання про визнання має більш формальний, ніж практичний характер, і всі держави є суб'єктами права міжнародних договорів з огляду на їх існування за умови, що вони мають ознаки, визначені в Міжамериканській конвенції 1933 р. «Про права і обов'язки держав».

Ступінь розробленості проблеми. Питання про міжнародні договори розглядалися ще у роботах Джентілі та Г. Гроція (XVI – XVII ст.). У відомій праці фундатора міжнародного права Г. Гроція «De jure belli ac pacis, libri tres» питанням міжнародних договорів присвячена окрема глава книги. У XVIII ст. значний внесок у дослідження теорії та практики міжнародних договорів зробили такі вчені, як Л. Опенгейм, Ч. Хайд, М. Нейра, А. Фердросс, М. МакДугал. Варто зазначити, що українська доктрина міжнародного права не залишилась осторонь

сучасних проблем теорії та практики права міжнародних договорів. Серед учених-юристів, які у своїх працях ґрунтовно досліджують проблеми в цій галузі, – такі видатні представники української науки міжнародного права, як: В. Денисов, Л. Тимченко, В. Чубарев, О. Мережко, Г. Анцелевич. Вагомий внесок у розвиток права міжнародних договорів та його вітчизняної науки зробили В. Корецький і його учень І. Лукашук, праці яких давно стали класичними в доктрині міжнародного права.

Мета статті – проаналізувати та дослідити проблеми правосуб'єктності сторін у праві міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан права міжнародних договорів у загальному плані може бути охарактеризований як право, що являє собою одну з найбільш важливих і кодифікованих галузей сучасного міжнародного публічного права.

У цьому загальному визначенні необхідно підкреслити слова «важливих» та «кодифікованих». Важливість даної галузі зумовлюється тим, що сучасне міжнародне публічне право – це велика система норм, принципів, інститутів і галузей, що народжуються і розвиваються, насамперед, на основі практики міжнародних договорів. Саме міжнародні договори є в наш час основним джерелом сучасного міжнародного права, незважаючи на те, що в ст. 38

Статуту Міжнародного Суду ООН зазначаються як основні і міжнародні звичаї, і загальні принципи права. Міжнародні договори (тобто конвенції, як вони позначені у ст. 38) є найбільш в юридичному плані вагомими, найчисленнішими і найчастіше використовуваними джерелами. Звідси і вживання в загальному визначенні вислову «важливих».

Обґрунтованість вживання вислову «кодіфікованих» зумовлено тим, що з усіх галузей міжнародного публічного права (а їх близько двох десятків) дійсно кодифікованих галузей, а значить, і найбільш розроблених, можна назвати тільки: право міжнародних договорів, міжнародне морське право, дипломатичне і консульське право, космічне право. Разом із тим щодо питання кодифікації права міжнародних договорів Комісія ООН із міжнародного права з самого початку своєї діяльності (з 1950 р.) у цій сфері зіткнулася з проблемою: як кодифікувати велику кількість міжнародно-правових актів, укладених у формі договорів, угод, конвенцій, декларацій, комюніке та інших різновидів, протягом тривалого часу. У цих умовах традиційний метод кодифікації, за якого узагальнювалося й аналізувалося все раніше прийняте і на цій основі формувалися положення, що узагальнюють весь накопичений раніше досвід, був неможливим. З огляду на такі труднощі, Комісія ООН із міжнародного права обрала, якщо не сказати, винайшла (і це вперше в міжнародній практиці сучасності) інший метод кодифікації. Цей метод виражається в тому, що кодифікація пішла шляхом узагальнення і аналізу не самих матеріальних норм, укладених у величезній кількості міжнародних договорів, а положень (правил), на підставі яких ці договори з'являються, виконуються (діють) і припиняють свою дію. Так з'явилась Конвенція про право міжнародних договорів, яка була підписана у Відні 23 травня 1969 р. [2].

У загальному плані в Конвенції 1969 р. були сформувані правила укладання, дії та припинення дії міжнародних договорів, та вона, з точки зору теорії права, належить до документів процесуального характеру.

Однак на цьому питанні з проблемами у повному обсязі вирішено не було. У процесі формування процесуальних правил у галузі укладання, дії та припинення дії міжнародних договорів виникали питання проблемного характеру, які не завжди успішно були вирішені в Конвенції, до того ж, мабуть, на той час умови їх вирішення ще не дозріли. З огляду на важливість питання, необхідно зупинитися на них трохи детальніше [3, с. 66].

Відповідно до теорії міжнародного права, що стосується питань міжнародної правосуб'єктності, держави є первинними (а отже, основними) суб'єктами права міжнародних договорів. Також, відповідно до цієї теорії, до числа первинних суб'єктів права міжнародних договорів (як, втім, усього міжнародного права) належать і нації, народи, що борються за незалежність і самовизначення. Юридичною підставою цього є відомий принцип сучасного міжнародного права – «принцип рівноправності і самовизначення народів»,

закріплений у Статуті ООН та інших відомих документах [1, с. 98].

Однак, незважаючи на досить вагоме становище теоретичного характеру, практика останніх десятиліть породжує ситуації, що дають змогу припускати, що в зазначеному питанні про міжнародно-правову договірну правосуб'єктність націй і народів, що борються за своє самовизначення, виникають неясність, невирішеність і проблеми загалом.

З одного боку, така невирішеність, проблематичність зумовлюється відсутністю тієї чіткості в питанні про визнання міжнародної правосуб'єктності націй і народів, що борються за своє самовизначення, яка існує для держав. Міжнародно-правового документа, який би прямо і безпосередньо визначав умови визнання нації і народу, що борються за своє самовизначення, поки немає.

Нині до таких націй та народів різні автори і джерела відносять курдів, чеченців, ірландців і деяких інших, проте у плані визнання фігурує тільки народ Палестини [53, с. 158].

З іншого боку, природно, що вирішення питання про визнання того чи іншого народу, нації в зв'язку з його боротьбою як суб'єкта міжнародного права загалом і права міжнародних договорів зокрема, це питання часто має більш політичний характер, ніж міжнародно-правовий.

Але від цього проблема визнання націй і народів, що борються за своє самовизначення, не зникає, а, навпаки, загострюється, тим більше, що не виключено, що число таких націй і народів зростатиме.

Разом із тим загальна проблема суб'єктів у праві міжнародних договорів лише питаннями правосуб'єктності націй та народів, що борються за своє самовизначення, не вичерпується. Це пояснюється тим, що сучасне міжнародне право наряду з державами та націями і народами, що борються за своє самовизначення як суб'єктів міжнародного права, також визнає й інші субстанції [3, с. 65].

До таких субстанцій варто віднести міжнародні організації та державоподібні утворення, кожне з яких породжує, в свою чергу, також деяку проблематичність.

Наприклад, суб'єктами міжнародного права (причому вторинного, тобто похідного характеру) визнаються лише міждержавні і міжкультурні організації. При цьому їх міжнародна правосуб'єктність суворо обмежена їх цілями і завданнями. Водночас, за наявності досить авторитетних міжнародних організацій недержавного та неурядового характеру, вони позбавлені статусу міжнародної правосуб'єктності. Прикладом цього може служити Всесвітня організація профспілок, Міжнародна асоціація повітряного транспорту та ін.

Беручи до уваги розвиток практики міжнародних відносин на сучасному етапі та з огляду на деякі прогнози на майбутнє, можна припустити, що ця частина проблеми суб'єктів міжнародного права буде вирішена на користь розширення кола суб'єктів міжнародних договорів завдяки неміждержавним і неміжкультурним міжнародним організаціям [3, с. 67].

Розглядаючи проблему суб'єктів міжнародних договорів на сучасному етапі, фран-

цюзькі автори загострюють увагу на питанні міжнародної правосуб'єктності приватних підприємств. Вони відзначають: «Дуже часто стає питання про характер деяких договорів, наприклад, концесійних – між державами і приватними підприємствами. Такі «інтернаціоналізовані контракти», часом дуже близькі за змістом до міжнародного договору, не можуть вважатися такими, тому що за приватними особами не визнається статус прямих суб'єктів міжнародного права в повному обсязі» [1, с. 96].

Можна припустити, що ніби об'єднані два, на перший погляд, нерівнозначних питання: про міжнародну правосуб'єктність приватних підприємств і міжнародну правосуб'єктність приватних осіб. Об'єднуючи їх і ставлячи наголос на вислові «за приватними особами», французи відмовляють їм у визнанні статусу прямих суб'єктів міжнародного права, але із застереженням «необхідною мірою». Це спонукає до висновків:

1. Яке співвідношення між загальним поняттям «приватне підприємство» і конкретним поняттям «Транснаціональна компанія» (ТНК)? Відповідь зрозуміла: ТНК – приватне підприємство.

2. Чи можуть ТНК розглядатися як суб'єкти міжнародного права загалом і як суб'єкти міжнародних договорів зокрема? Відповідь дещо парадоксальна. Питання про ТНК як суб'єктів міжнародного права, в теорії міжнародного права поки не ставиться, але в практиці міжнародних відносин комерційного характеру найчастіше ТНК виступають як суб'єкти міжнародних договорів, і проти такого статусу їх контрагенти практично не заперечують.

3. Отже, світова практика міжнародних договорів призводить до визнання за ТНК статусу суб'єктів права міжнародних договорів.

4. Залишається останнє питання в ланцюзі подібних роздумів: якою мірою варто визнавати за ТНК статус суб'єктів права міжнародних договорів? На це питання відповідають самі французи – «необхідною мірою».

Для чого міркування такого роду? Для того щоб підкреслити проблематичність питання про суб'єктів міжнародних договорів і показати, що воно може бути вирішене на користь ТНК.

Проаналізувавши проблематичність статусу міжнародної правосуб'єктності ТНК, доречним є зазначити іншу проблему в області питання про суб'єктів права міжнародних договорів – питання про міжнародну правосуб'єктність приватних осіб. Це питання за своєю юридичною природою певною мірою схоже з питанням про ТНК.

Згадаймо французів – вони об'єднали ці питання на одній приватній основі. Однак, якщо питання про міжнародну правосуб'єктність ТНК набуває дедалі більше прихильників та поступово вирішується на їх користь, вирішення питання про міжнародну правосуб'єктність приватних осіб (індивідів) перебуває тільки на початку свого шляху і противників його позитивного рішення ще дуже багато [8, с. 158].

У сучасній західній доктрині міжнародного права більшість авторів уже трива-

лий час розглядає надання індивідам прямого доступу в міжнародні судові органи (як стороні у процесі) як одне з основних доказів можливості прямого регулювання міжнародним правом становища індивідів. У вітчизняній доктрині з цього приводу висловлюються різні точки зору. Найчастіше акцентується на тому, що міждержавні угоди, котрі передбачають прямий доступ індивідів у міжнародні судові органи, зустрічаються надзвичайно рідко, вони нетипові і не можуть змінити загальне правило. Деякі автори, як зазначалося, підкреслюють, що міжнародна правосуб'єктність індивідів має у цих випадках похідний, обмежений характер і не повинна протиставлятися державному суверенітетові. Водночас існує і думка, відповідно до якої такого роду угоди створюють лише тільки взаємні права й обов'язки для їхніх учасників із приводу прямого доступу індивідів у міжнародні судові органи. Але вони об'єктивно не можуть перетворити індивідів на суб'єктів міжнародного права, підкорити їх безпосередньому впливу норм, що містяться в цих угодах, оскільки індивіди не в змозі брати участь у міждержавних відносинах.

З огляду на це, держави не ставлять і найближчим часом, начебто, і не збираються ставити питання про визнання індивіда суб'єктом міжнародного права загалом і права міжнародних договорів зокрема. Однак на стороні позитивного вирішення цього питання існують і досить потужні аргументи, які можуть вплинути на подальший розвиток подій.

Головним із таких факторів можна назвати прагнення людства до розширення прав і свобод людини та практичного їх здійснення. Цей фактор може стати визначальним у вирішенні зазначеної проблеми.

Висновки. На наш погляд, економічна міць ТНК, їх вплив на світову політику визначили появу концепцій про визнання за ТНК міжнародної правосуб'єктності, про необхідність формування міжнародного права корпорацій. Але ці концепції не стали основними в питанні регулювання і контролю за діяльністю ТНК. Також нині правове регулювання діяльності ТНК зводиться до двосторонніх інвестиційних угод, які збільшують економічну нерівність держав, що розвиваються. Належне правове регулювання ТНК може бути здійснено тільки на основі взаємного узгодження національних і міжнародних правопорядків на внутрішньодержавному, регіональному та універсальному рівнях.

Незважаючи на глобальну діяльність ТНК, центр прийняття рішення залишається національним. Отже, діяльність ТНК має регулюватися через державу. Міжнародне право покликане виробляти норми, які зобов'язували б держави регулювати діяльність ТНК.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин функція створення норм у міжнародному праві як така не є необхідною для фізичних осіб, оскільки у міжнародних відносинах беруть участь держави, які і укладають від імені народу відповідні міжнародні договори. Проте саме на підставі відсутності нормотворчої функції не можна заперечува-

ти факт обмеженої правосуб'єктності фізичної особи, яка є очевидною, і якщо вважати, що суб'єкт міжнародного права – це особа, на яку поширюється дія міжнародно-правових норм, то індивід, безумовно, є суб'єктом міжнародного права. Існує велика кількість міжнародно-правових норм, якими напряду можуть користуватися фізичні особи (Пакт про громадянські і цивільні права 1966 р., Конвенція про права дитини 1989 р. тощо). Однак поняття і категорії міжнародного права не завжди ідентичні поняттям внутрішньодержавного права. І якщо ми вважаємо, що суб'єкт міжнародного права володіє не тільки правами і обов'язками, що походять із міжнародно-правових норм, але і є колективним утворенням і бере пряму участь у створенні норм міжнародного права, то індивіда до суб'єктів міжнародного права відносити не можна.

Таким чином, проблема суб'єктів у праві міжнародних договорів видається найбільшою за обсягом і такою, що досить важко вирішується.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анцелевич Г.О. Міжнародне право : Підручник для вузів / Г.О. Анцелевич, О.О. Покрещук . – Київ : Алерта, : Пектораль, 2003. – 409 с.
2. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
3. Динь Н.К. Международное публичное право / Н.К. Динь. – Т. 1. – К., 2000. – С. 65–66.
4. Капустин А.Я. Международные организации в глобализирующемся мире: [Монография] / А.Я. Капустин. – М.: РУДН, 2010. – 234 с.
5. Левин Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права / Д.Б. Левин. – М.: Наука, 1974. – 346 с.
6. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании / Т.Н. Нешатаева. – М.: 1998. – С. 218–219.
7. Солнцев А.М., Клюня А.Ю., Якушев Ю.В. Ответственность международных организаций / А.М. Солнцев, А.Ю. Клюня, Ю.В. Якушев // Право международных организаций: [учебник] / Под ред. И.П. Блищенко, А.Х. Абашидзе. – М.: РУДН, 2013. – С. 157–175.
8. Фердросс А. Международное право / Фердросс А.; Под ред. Тункин Г.И. (предисл.); Пер. с нем: Кублицкий Ф.А., Нарышкина Р.Л. – М.: Иностр. лит., 1959. – 652 с.

УДК 341.322.5:341.492.2

РОЛЬ ПАЛАТИ ПОПЕРЕДНЬОГО ПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Пилипенко В.П., к. ю. н.,
Заслужений юрист України,
член Європейської комісії за демократію через право (2013–2017 рр.)

Стаття присвячена дослідженню функцій та повноважень органів Міжнародного кримінального суду, що здійснюють досудове провадження та попередній розгляд справи, у справах про потенційне скоєння воєнних злочинів.

Ключові слова: воєнні злочини, Міжнародний кримінальний суд, Прокурор, Палата попереднього провадження, обвинувачення.

Статья посвящена исследованию функций и полномочий органов Международного уголовного суда, осуществляющих досудебное производство и предварительное рассмотрение дела, по делам о потенциальном совершении военных преступлений.

Ключевые слова: военные преступления, Международный уголовный суд, Прокурор, Палата предварительного производства, обвинение.

Pulypenko V.P. THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT PRE-TRIAL CHAMBER WAR CRIMES INVESTIGATION ROLE

The article deals with the study of the functions and authorities of the bodies of the International Criminal Court that carry out the pre-trial proceedings and preliminary consideration of potential war crimes cases.

Key words: war crimes, International Criminal Court, Prosecutor, Pre-Trial Chamber, prosecution.

Постановка проблеми. Аналіз положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) і Правил процедури та доведення Міжнародного кримінального суду дозволяє визначити, що судочинство в Міжнародному кримінальному суді (далі – МКС) проводиться в особливій правовій формі міжнародного кримінального процесу та в особливому правовому порядку, який властивий тільки цьому суду, ґрунтується як на англосаксонських, так і на романо-германських правових традиціях, включає в себе процесуальні дії, схожі з тими, які в українському кримінальному процесі прийня-

то називати підготовкою до судового засідання і судовим розглядом справи по суті. Так, серед інновацій процесуальних аспектів діяльності МКС українські дослідники зазначають появу стадії затвердження обвинувачень щодо згаданих індивідів до початку стадії безпосереднього судового розгляду справи [1, с. 379].

Ступінь розробленості проблеми. Такий характер стадії попереднього судового провадження зумовлює особливі повноваження Прокурора МКС та Палати попереднього провадження. В українській юридичній науці до дослідження цих повноважень звер-